

TOEVALLIGE ONTMOETINGEN
BIO-ETHIEK VOOR EEN GEHAVENDE PLANEET

KRISTIEN HENS

<https://www.openbookpublishers.com>

© 2023 Kristien Hens

Dit boek verschijnt onder een licentie van het type Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives (CC BY-NC-ND). Deze licentie laat je toe om het werk te delen, te kopiëren, te verdelen en door te geven, op voorwaarde dat je het niet wijzigt, het werk niet gebruikt voor commerciële doeleinden, het werk toeschrijft aan de auteurs en dat je een link publiceert naar de licentie. De auteur vermelden mag niet zodanig gebeuren dat de indruk gewekt wordt dat de licentiegever instemt met je werk of je gebruik van het werk en moet de volgende informatie omvatten:

Kristien Hens, *Toevallige ontmoetingen: Bio-ethiek voor een gehavende planeet*. Cambridge, UK: Open Book Publishers, 2023, <https://doi.org/10.11647/OBP.0370>

Meer informatie over CC-licenties is te vinden op <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>

Alle externe links waren actief op het moment van de publicatie, tenzij anders vermeld. Ze werden gearchieveerd via de Internet Archive Wayback Machine, op <https://archive.org/web>

Digitaal materiaal en digitale bronnen voor dit volume zijn te vinden op <https://doi.org/10.11647/OBP.0370#resources>

ISBN Paperback: 978-1-80064-888-3

ISBN Hardback: 978-1-80511-029-3

ISBN Digitaal (PDF): 978-1-80511-008-8

ISBN Digitaal e-book (EPUB): 978-1-80511-105-4

ISBN XML: 978-1-80511-064-4

ISBN HTML: 978-1-80511-036-1

DOI: 10.11647/OBP.0370

Omslagillustratie: *intuïtieve weergave van schimmel / vegetatieve samenwerkingen*.

Tekening door Christina Stadlbauer (2019).

Omslagontwerp: Jeevanjot Kaur Nagpal.

Vertaling door Luk Vanrespaille

Uitgegeven met steun van de Universitaire Stichting van België

Epiloog

Denken met ...

Waarin ik veel te wensen overlaat.

Als we ons de Wij voorstellen in een cirkel van zijn eigen eenheid, omring door andere cirkels die hun eigen eenheid in stand houden, krijgt het concept van menselijk handelen als een kei die in een vijver gegooid wordt wellicht meer betekenis. Nooit kan een kei in een vijver gegooid worden zonder dat zijn rimpeling andere rimpelingen ontmoet, die door die ontmoetingen dan weer andere gevolgen krijgen.

— V. F. Cordova (2003)

'Aroniathon #1: The Grasses are Taking Over'

Hoe het gras temmen dat de verwilderde plantage van *Baroa belaobara* (appelbes) overwoekert?

Uit: 'The Aroniathon Series'.

Model: 'Dzucks'. Foto: Bartaku, 2011¹

1 Eerste foto van de Aroniathon #1 fotografische interventie van 42 fotos: een in scène gezette marathon met een nep-atleet. Onderdeel van Bartaku kunst_onderzoek geïnspireerd door een verwilderende appelbesplantage in Aizpute, Letland, tussen 2009 en 2019, <https://bartaku.net/aroniathons/>.

Met dit boek wou ik bij de problemen van de bio-ethiek blijven en er een nieuwe kijk op werpen als een ethiek van het leven. Ik bedoel daarmee niet louter nadenken over ethische levensvragen maar stel mij de bio-ethiek eerder voor als een discipline die zich laat inspireren door het leven en het leven koestert. Dat houdt een bevestiging in van het feit dat als we als mensensoort moeten denken *met* alle vormen van leven, als we willen overleven op een gehavende planeet. Het betekent dat we utopische voorstellingen en steriele gedachte-experimenten laten varen. Tegelijk lijkt het wel godslasterlijk om een ontologie naar voren te schuiven waarop we een dergelijke bio-ethiek kunnen bouwen. Dat is wellicht de reden waarom ik, na het schrijven van een traditioneel proefschrift over kinderen en biobanken, jarenlang iets anders wilde worden dan bio-eticus. Ik stelde me voor dat ik een filosoof van de biologie kon worden en mijn tijd kon doorbrengen met nadenken over wat (het) leven is. Alternatieven waren om antropoloog of socioloog te worden. Uiteindelijk hou ik erg van empirisch onderzoek. Tegelijk kwam ik tot het besef dat bio-ethici over de vrijheid beschikken om zich met al dat soort onderzoek in te laten. Ik raakte in de ban van de grijze zone die de bio-ethiek inneemt tussen wetenschappen, geneeskunde, filosofie en de menswetenschappen. 2022 bracht onzekerheid en doemscenario's, met oorlogen en pandemie. Sommigen besluiten daaruit dat de mensheid geen hoop meer rest. Ik daarentegen geloof dat wij als 'ethici van het leven' net kunnen bijdragen tot het versterken van de hoop. Dat houdt in dat we het terrein van de bio-ethiek opentrekken en ons ook inlaten met de milieuethiek of er zelfs mee samengaan en ons bezighouden met diversiteit en ervaringen. Het betekent dat we ons informeren over het verleden en met het verleden leren denken over mogelijke toekomst. De bio-ethiek moet heel dringend vooruitblikken en zich afvragen wat van waarde is, in welke wereld die waarden kunnen gedijen en hoe we tot zo'n wereld komen.

Een dergelijke benadering van de bio-ethiek is niet nieuw. We kunnen wel stellen dat ze al aan de wieg stond van de discipline, zoals blijkt bij een terugblik op het boek *Bioethics, A Bridge to the Future* van Van Rensselaer Potter (Rensselaer Potter, 1971). Daar werkt hij een bio-ethiek uit op basis van een specifieke visie op biologie, met als uiteindelijke doel om de mensheid in stand te houden. Nu, vijftig jaar na de publicatie van Potters boek, is zijn hoop op een nieuwe wetenschap

naïef gebleken. De bio-ethiek, als de discipline die we kennen, staat ver af van het omvattende idee dat hij had. Zelfs de impact van de bio-ethiek op de wetgeving is beperkt. Het zou schitterend zijn mochten wetgevers en beleidsmakers het overleven van de menselijke soort als leidend principe huldigen en als een gemeenschappelijk waardenstelsel met het oog op de wezenlijke toekomstige onzekerheid en gevaren. De pandemie heeft aangetoond dat we nog helemaal niet zover zijn. Meer zelfs, bio-ethici zouden er vandaag wellicht niet mee akkoord gaan dat wat Potter voorstelde verband houdt met hun huidige discipline. Nadenken over een gemeenschappelijk waardenstelsel dat het hele domein omspant, van individuele waarden en deugden tot een wereldwijd beleid, staat ver af van onze huidige praktijk.

Toch denk ik dat onze discipline wel wat te winnen heeft door enkele van Potters ideeën in haar praxis over te nemen, in een aan de tijd aangepaste versie. Anderzijds hebben we ook frisse ideeën nodig en kunnen we best een nieuwe kijk op onze job gebruiken. In dit boek denk ik met heel wat inspirerende filosofen en wetenschappers waarvan ik de relevantie voor de bio-ethiek heb willen aantonen. Ik ben begonnen met een beschrijving van de idee van filosofie als loodgieterij, zoals Mary Midgley die had uiteengezet, en positioneerde de bio-ethicus daarbij als de loodgieter bij uitstek. Bio-ethici worden vaak betrokken bij wetenschappelijke onderzoeksprojecten. Ze bevinden zich in de perfecte positie om structuren en verhalen naar boven te halen en in de richting van een specifieke wetenschappelijke praktijk te leiden. Soms zijn die structuren kaduuk en is er wat werk aan. We kunnen bijvoorbeeld het dualisme in vraag stellen dat nog overheerst in het denken over genen, aanleg en omgeving, niettegenstaande alles wat op wetenschappelijk evidente wijze in de andere richting wijst. Zoals loodgieters in de stank van rioleringen moeten werken gaan bio-ethici om met de morsige en modderige waarheden die verborgen zitten in de onderbuik van de wereld. Met steriele gedachte-experimenten en van alle complexiteit ontdane argumenten komen we er niet meer. Behalve het denken over structuren en het resoluut omgaan met het rommelige van de wereld hebben bio-ethici en loodgieters ook gemeen dat ze dingen verbinden. Bio-ethici zijn vis noch vlees en als grensfiguren kunnen zij disciplines die anders gescheiden werelden vormen, zoals de menswetenschappen, de biologie en de filosofie, met elkaar verbinden en in gesprek brengen.

Die verfrissende relationaliteit is nadrukkelijk aanwezig in veel aspecten van Mary Midgleys filosofie. Ze schrijft over de relaties met andere disciplines en het belang van de relaties die we onderhouden met ander menselijke en andere-dan-menselijke wezens en de wereld in zijn geheel. Een dergelijk wereldbeeld van verbondenheid is in het westerse filosofische denken misschien niet zo gebruikelijk, maar zit wel diep geworteld in inheemse filosofieën. V. F. Cordova, zelf ook een 'native American' beschrijft de inheemse Amerikaanse filosofie en het bijbehorende wereldbeeld als fundamenteel relationeel. Mensen zijn geen atomistische wezens. Ze zijn integendeel geconnecteerd en staan in een dynamische relatie met hun omgeving die ze beïnvloeden en waardoor ze beïnvloed worden. Hun wereldbeeld doet denken aan de procesfilosofie, een westers concept dat in de filosofische canon lang wat marginaal gebleven is, maar nu in opmars is. De inheemse Amerikaanse filosofie beschrijft het belang van de idee van 'belonging', van samenhang en verbondenheid, van behoren tot en toebehoren aan een plaats. Menselijke wezens hebben in hun gesitueerdheid een specifieke rol te spelen. Ze zorgen voor plaatsen en voor alle schepsels die er thuishoren. Ik denk dat onze huidige zin voor plaats kosmopolitisch is. We zijn schepsels die tot de hele wereld behoren en die wereld beïnvloeden. Wat we doen en ondernemen heeft vergaande gevolgen. Het idee van de inheemse Amerikanen om zorg te dragen voor plaatsen is een krachtige metafoor voor onze relatie met en plicht tegenover het Aardse ecosysteem in zijn geheel. De rol van zorgenden overstijgt de discussies in de milieu-ethiek over antropocentrisme en ecocentrisme en geeft ons menselijke wezens een specifieke taak als specifieke organismen binnen dat ecosysteem.

Het valt me op als significant dat in de 21e-eeuwse wetenschappelijke praktijk de idee van onderlinge verbondenheid van mensen en andere-dan-menselijke organismen, zoals dieren, planten, zwammen en bacteriën gerechtvaardigd is. Dit erkennen impliceert volgens mij ook erkennen dat we rekening moeten houden met die verbindingen als we een leefbare toekomst willen. Zoals de epigenetica heeft aangetoond, maar meer nog zoals blijkt uit recente bevindingen in de microbiologie en de mycologie, moet de verstrengeling van alle levende wezens er ons doen bij stilstaan dat de bio-ethiek nooit alleen over mensen en hun overleving kan gaan. Nieuwe visies binnen de biologie hebben inderdaad

aangetoond hoe speelsheid, creativiteit en toevallige ontmoetingen al vanaf het prilste begin deel uitmaken van het leven. Creativiteit zou een vast onderdeel moeten zijn van de methodiek van wetenschappers en filosofen, als we verder willen blijven leven in een leefbare wereld. Bio-ethici kunnen daar als ethici van het leven een belangrijke rol in spelen. Het leven zelf kan ons inspireren met vreugde en de mogelijkheid om ons de toekomst voor te stellen die we zouden willen. We kunnen er helpen toe bijdrage dat die toekomst plaatsvindt door te denken met de problemen en aan te dringen op hoopvolle paden en discoursen. Dat kan nooit het wapenfeit zijn van één discipline alleen. De bio-ethiek als interdisciplinaire bezigheid is een gemeenplaats, maar ik hoop toch de idee van interdisciplinariteit enigszins gestalte te hebben gegeven. We kunnen op een speelse manier omgaan met collega's uit heel wat verschillende disciplines, niet als concurrent of als dienstmeid, maar meedenkend met hen over de wereld en de toekomst ervan.